
XIRHAMBO · SIYAZENZELA

Tithesisi ta 11 hi Xirhambo xa Batho Pele Convention

A National Disputation by Mbuyiseni Ndlozi

Xitsonga

01 / 11

KU HELA KA NTSWANANO WA KHALE NI KU TANGUNUKA KA VARHANGERI LAVANTSHWA

Nsinya wa nawu wa "Batho Pele" (Vanhu ku Sungula), lowu a wu ri ntwanano wo kwetsima wa Vumbiwa bya hina a wa ha ri kona. Ntlawa lowuntshwa wa Vativhelamfumo ni Varhangeri va matimba va tipolitiki va rhangisa swilaveko swa vona vini swa vutianakanyi naswona va phangela mfumo lowu va hlambanyeke ku wu tirhela. Leswi hinkwaswo va swi endle va titshegeke hi mhaka ya leswaku va nga endla swilo swo biha handle ko xupuriwa. Leswi a hi ku tsandzeka ka vanhu vo karhi ntsena, kambe i fambiselo ra mfumo leri khomaka mali ya tiko onge i nhundzu ya munhu hi yexe. Nkarhi wo kombela "Mafambiselo lawa yo Homboloka Leswaku ma Cinca" wu herile. Hi ku tirhisa Goza ro Tiyimela, vanhu va fanele ku pfluxa ntwanano wo kwetsima no endla leswaku xitshembiso xa vumbiwa xa ntshunxeko xi va xa xiviri.

KU PFUMELA LOKU HOXEKE KA LESWAKU KU VHOTA KU TA TLHANTLHA HINKWASWO

Xitshembiso xa leswaku nhlawulo ntsena wu ta tisa ntshunxeko a hi ntiyiso. Ku engeteleka ka ku pfumala ku tsakela ka vavhoti a hi xikombiso xa ku nga khathali, kambe i ku heleriwa hi ntshembo lokukulu hi lava rhangelaka eka tipolitiki ni nxanxamelo wa mavandla lama nga eka phepha ra nhlawulo. Vanhu va swi xiyile leswaku ku hlawula eka mavandla lama hlulekeke i ku tlanga hi nkarhi. Switshembiso swa nhlawulo swi hundzuke tibuku ta swikhongelo ta vakomberi. A ha ha lavi switshembiso swin'wana kumbe vandla rin'wana ra politiki. Xidemokrasi xa ntiyiso a hi xiendlakalo lexi humelelaka endzhaku ka malembe man'wana ni man'wana ya ntlhanu; i ku tirhisiwa ka matimba loku nga hundzukiki, ka xiviri hi mintshungu leyi hleriweke. Nguva ya "muvhoti la kombelaka" yi fanele yi hela. Nguva ya Matimba ya Vaaki yi fanele ku sungula; Vumbiwa i nhundzu ya vanhu. Yi fanele yi va xikombiso xa siku na siku xa vanhu, hi vanhu, ni ku endleriwa vanhu.

03 / 11

KU TANGUNUKA KA VAAKI, KU SUKA EKA KOMBELANI KU YA EKA TUMBULUXENI

Vanhu hinkwavo va nga swi vona leswaku ku Hohloka Lokukulu ka Mfumo a ku vangiwi hi ku pfumaleka ka mali kumbe switirho, i ku va vanhu va titwa va nga ri na matimba yo tiendlela swilo. Se ku hundze nkarhi wo leha, hi dyondzisiwe ku va Vakomberi lava nga ni Vutshila, hi nk hinsama emahlweni ka 'tialitari' ta masipala ni tindzawulo leti tsandzekaka, hi kombela timfanelo leti ana se hi nga na tona.

Hikwalaho, hi fanele ku vumba Nhlangano wa Batho Pele (BPC), tanihi ku Tlhelela Eka Xiyimo Xo Tiyimela ni Matima ya Vaaki. Ku cinca suka eka 'lava rindzaka' ku ya eka 'lava endlaka.' Lexi i xirhambo xa Siyazenzela, ku nga ri xiga xa ku heleriwa hi ntshembo, kambe tanihi Endlelo ro Hundzula ni ndlela ya vutomi. 'Xiphiqo Xa Xiviri' hi leswaku hi rivele leswaku hi hina xihlovo xa nkoka hinkwawo. Hi fanele hi tshika ku 'titshega' hi mafambiselo ya mfumo lama tsandzekaka ivi hi byarha vutihlamuleri byo Sirhelela Vumundzuku bya hina. Hikwalaho Nhlangano wa Batho Pele wu fanele ku va ndlela ya hina yo 'Suka' eka ku titshega hi van'wana ku ya eka ku titshega hi hina vini.

04 / 11

NSEKETELO WA SWA TIMALI LESWAKU KU VA NI KU CINCA WU NI SWIPIMELO

Fambiselo leri Hundzulaka ku Cinca ka Ntshamiseko ku va Bindzu ri fanele ri bakanyeriwa etlhelo. Mavandla yo tala ya vanhu ma titshege hi mali ya vaphakeri kumbe nseketelo wa mfumo, ya tshika ku tiyimela leswaku ma ta amukeriwa hi lava nga ni matimba yo lawula. Eku heteleleni, bindzu leri ra ku cinca ntshamiselo, hi ku swi tiva kumbe ku nga swi tivi, ri endla xikungu xo humesa tiko leri nga ni vusweti, ri siva norho wa matimu wa tiko leri nga ni nhluvuko wa ku hundzula loku enerisaka swilaveko swa vanhu.

Tlhandlakambirhi, Ntshunxeko Lowu Sekeriweke Eka Timali wa Kanetana. Nhlangano lowu nga titshega hi mali leyi humaka ehandle a wu nge swi koti ku lwela vanhu ni tiko leri wu vulaka leswaku wu yimela rona. Hi fanele hi tlhelela eka ku Tiyimela hi Swa Timali, hi Ntwanano wa Batho Pele lowu hakeleriwaka hi swirho swa wona, lowu kotaka ku tiyimela, naswona wu hlamula ntsena eka swilaveko ni minkwetlembetano ya vanhu lava wu va tirhelaka. Loko hi nga seketeli ntshunxeko hi timali ta hina, hi ta tshama hi titshege hi van'wana naswona a hi nge pfuki hi ntshunxekile hakunene.

05 / 11

KU HOHLOKA KA VARHANGERI LAVA TIRHELAKA KU TIVUYERISA NI KU TANGUNUKA KA VARHANGERI LAVA TIRHELAKA VAAKI

Hi fanele hi bakanya Mianakanyo ya Van'watipolitiki lava tekaka Tipolitiki tanihi Ntirho wo Tivuyerisa, ntlawa wa 'varhangeri' lava tirhisaka maxangu ya vanhu leswaku va fuwa. Fambiselo ra tipolitiki ra sweswi ri hakela vanhu lava Tshembeka eka Vandla, kasi swivilelo swa vanhu swi ri karhi swi honisiwa. Hi fanele hi vumba fambiselo leri eka rona Vurhangeri byi Kumiwaka hi ku Tirhela Vanhu Kahle, ku nga ri hi ku xaviwa ni ku tirhisa ku 'Hakela Vutshembeki' eka vandla.

Hi fanele hi ala muxaka wa tipolitiki lowu nyikaka tinyiko nkarhi na nkarhi leswaku wu tsakisa vahlawuri ni ku va endla va tshembela eka vona, tipolitiki ti kanganyisa vanhu va anakanya leswaku van'watipolitiki lava nga ni swikhundlha swa le henhla va khathala hi swiphiqo swa vona kasi entiyisweni ku ri leswaku a va na mhaka na swona. Mpfuno lowu endlaka vanhu va titshega hi van'wana i ndlela yin'wana yo lawula.

Hi fanele hi Tshika ku pfumela leswaku Mesiya u ta ta a ta hi Ponisa. A hi lavi vaponisi lava nga ni 'nkucetelo' kumbe 'vavanuna va matimba' leswaku va hi yisa eku vonakaleni; hi fanele hi va ni Varhangeri va Vaaki lava nga ni vuxaka lebyikulu ni vanhu lava va va tirhelaka. Vurhangeri a hi ntirhovutomi; i Vulanguteri bya Gandzelo. Nguva yo titshega hi 'Murhangeri wa Matimba' yi herile; nguva ya leswaku Vaaki va Hleleka ni ku Tihlayisa yi fikile.

KU FULARHELIWA HI MFUMO NI KU TLHEKEKA KA MAVANDLA YA VUGEVENGA

Un'wana ni un'wana wa swi vona leswaku Vanhu va Honisiwe ni ku Siyiwa va ri Voxe. Mfumo wu tsandzekile ku hetisisa vutihlamuleri bya wona, wu siye vaaki va ri ekhombyeni ro hlaseriwa hi “Mintlawa ya Swigevenga” yo fana ni mintlawa leyi kanganyisaka, mintlawa ya vugevenga lebyi hleriweke ni tinhlengeletano leti nga ni vuxaka ni matiko man'wana. Mfumo lowu tsandzekaka ku nyika vanhu ntshembo, ku endla leswaku va tshama va hlayisekile ni ku sirhelela vanhu lava nga kotiki ku tilwela eka tipolitiki leti nga ni vukanganyisi, mintlawa ya swigevenga ni le ka tinhlengeletano ta vugevenga, wu heleriwa hi mfanelo yo fuma ni ku endla swiboho.

Mintirho leyi endleriweke ku antswisa vutomi bya vanhu hakanyingi yi onhiwa hi vatirhelamfumo lava nga ni vukanganyisi lava nga etihubiyeni, etihubiyeni to simeka milawu ni le tindzawulweni ta mfumo lava amukelaka swifumbarheriso ni ku tirhisana ni mintlawa ya swigevenga. Van'wamabindzu van'wana lava fuweke va rhangisa mpindzulo ku tlula swilaveko swa vanhu.

Ndhuma ni xichavo leswi tshameke swi kumiwa hi switukulwana swa valweri va ntshunxeko swi onhiwile. Vukanganyisi bya tipolitiki ni tipolitiki leti vangaka ku avana ti tsanise vun'we bya vanhu lava tolovelekeke, ti endla leswaku swi va tikela ku tirhisana leswaku va hlula nkarhi lowu wa ku honisiwa ni ku tshikiwa hi mfumo. Nhlangano wa Batho Pele wu ta hlanganisa vaaki leswaku va vumba nhlangano wa matimba lowu nga ni vun'we, handle ko hambanisiwa hi mhaka yo tshembeka eka mavandla ya tipolitiki. Naswona wu endla leswaku mfumo wu tlhela wu tirhela vanhu.

FAMBISELO RA VUKORHOKERI BYA VAAKI, KU VUYISELA MATIMBA EKA VANHU

Hi fanele hi tivisa ku loko mfumo wu tsandzeka ku endla ntirho wa yona, vaaki va fanele va teka goza kutani va byarha vutihlamuleri byo antswisa vutomi bya vona. Hi fanele hi aka Fambiselo ra Vukorhokeri bya Vaaki, ku nga ri ku teka ntirho wa mfumo, kambe ku fikelela swilaveko swa hina ni ku endla leswaku varhangeri va tihlamulela eka swiendlo swa vona. Nkarhi wun'wana ni wun'wana loko vaaki va lunghisa xikolo, tlilniki, magondzo, va tiendlela mphakelo wa vona wa mati kumbe va tiendlela tindlela to kuma gezi ra dyambu, va teka goza ro Tiendela Swilo ematshan'weni yo yimela ku endleriswa hi van'wana. Hi fanele hi vumba mintlawe ya vanjhiniyara ni vatshila, ni ya nsirhelelo wa vaaki. Hi fanele ku kombisa leswaku miganga yi nga aka vukorhokeri bya kahle no hanya hi xindzhuti hambi loko mfumo wu tsandzeka. A hi xirhambo xa ku tihambanisa ni mfumo, i ku Tirhisana ka Vaaki ku Ololoxa Swiphiko ni ku Antswisa Swiyimo. Maendlelo lawa hi ma akaka namuntlha ya ta va masungulo ya rixaka ro antswa enkarhini lowu taka.

Vanhu lava yiveke mali ya tiko ni ku onha mavandla ya mfumo va fanele va tihlamulela ku nga ri ku vuyeriwa hi swiendlo swa vona. Hi fanele hi tirhisa tindlela leti nga enawini ku endla leswaku un'wana na un'wana wa vona loyi a nga na vukungundzwana wa tihlamulela, ku katsa ni ku teka magoza ya nawu hi hexe laha swi faneleke. Hi fanele hi tlherisela hinkwaswo leswi yiviweke eka vanhu ni ku tiyiseka leswaku lava honisaka mavandla ya mfumo kumbe lava va siyeke mitirho yi nga endliwanga va tihlamulela eka swiendlo swa vona. Lawa i matshalatshala lama nga erivaleni ni lama tiyeke yo endla leswaku mfumo wu tlhela wu tirhela vanhu.

Nhlangano wa Batho Pele wu fanele wu hlanganisa khale ka Vadyondzi va Swikolo swa Mfumo ku tirha swin'we ku antswisa switirhisiwa swa swikolo, ku tiyisa timfanelo letinene, na ku seketela dyondzo ya xiyimo xa le henhla eka vantshwa. Miganga yi fanele ku tirhisana ku lunghisa migodi hinkwayo leyi nga emagondzweni ya hina, timboni ta le switarateni leti tshovekeke, fambiselo ra nkululo, mati ni rihanyo, ni tinhulu hinkwato ta thyaka leri dlayaka mbango wa hina, a ku fume ku tirhandza, ku tinyungubyisa na ku tiyimela. Ku tlula kwalaho, hi fanele hi hlula swigevenga, vaxavisi va swidzidzirisi, mintlawe ya swigevenga ni vaphangi. Fambiselo ra Vukorhokeri bya Vaaki ri ta va nsirhelelo wa hina wo hetelela wa vumbiwa.

KU NGA KATSIWI EKA IKHONOMI NI MAVUNWA YA KU KAYIVELA KA RIFUWO

Hi fanele hi lwisana ni Fambiselo ra Ikhonomi leri Sivelaka vanhu vo tala ku vuyeriwa eka mihandzu ya tiko ra vona rifuwo. Ikhonomi ya hina yi siya vanhu vo tala ehandle, naswona “Lava nga ni Matimba” ya swa timali va tshamela ku byela vanhu leswaku tindlela ti hikiwile, leswi endlaka leswaku swi nonon'hwa eka vaaki ku antswisa vutomi bya vona. Ku pfumaleka ka mitirho ka vantshwa ku hundzuke vuhomboloki lebyikulu, loko timiliyoni ta vanhu ti siyiwa ti nga ri na ntirho, a swo vumba tinhlayo ntsena; swi dlaya moya wa rixaka. Swi endla leswaku vanhu van'wana va tshama evuswetini ku ringana malembe yo tala naswona va languteriwa ku amukela vutomi bya vusweti.

Ikhonomi ya hina a yi 'tshovekanga'; yi tirha hi ndlela leyi a yi kunguhatiwile ha yona, tanihi muchini wa ku papalatiwa ni ku tsongahatiwa ka rixaka. Loko 'Vanhu lava Lawulaka Ikhonomi' va nga swi koti ku endlela un'wana ni un'wana malunghelo, vanhu va ni mfanelo, ni vutihlamuleri, byo tisungulela fambiselo ra ikhonomi leri lulameke. A hi fanelanga hi amukela ikhonomi leyi rhangisaka swikweleti ni vuyelo ku tlula vanhu. Hi fanele hi vuyisa mfanelo ya hina yo humesa, yo va ni swilo swa hina vini ni ku hanya kahle. Nhlangano wa Batho Pele wu fanele ku hlanganisa vanhu ku Sungula Mabindzu ni Mitirho, ku herisa vusweti, ku tumbuluxa mitirho, ku humelerisa ni ku pfuna vaaki ku tiyimela hi swa timali.

NHLANGANO WA BATHO PELE, KU TIYIMELA LOKU PFUXETIWEKE

Nhlangano wa Batho Pele a hi kilabu ya minjhekanjhekisano ntsena, kambe i Nhlangano wa vanhu lava nga Bakanyeriwa etlhelo, lava Honisiweke kumbe lava Pfumalaka. Eka lava nga ematimbeni lava hlulekaka sweswi hi fanele hi ku: "Hi yime hi tiyile; hi teka magoza hi hexe". Sweswi i nkarhi wa leswaku hi va ni vun'we. Lowu i nkarhi wa leswaku vanhu va le tikweni hinkwaro va hlangana, kutani va tirha tanihi Ntlawa Wun'we. Hi fanele ku hlangana ku nga ri ku nyika 'switsundzuxo' ntsena eka lava nga ematimbeni, kambe leswaku hi aka mavandla yo antswa lama tirhelaka vanhu.

Tihuvo ta sweswi ta Timasipala, to Simeka Milawu, Palamendhe ni valawuri va tona va tsandzekile ku 'Hundzula Switshembiso' swa tiko swi va mimbuyelo ya nkoka eka vanhu lava va va tirhelaka. Hikokwalaho, hi fanele ku tumbuluxa Fambiselo Lerintshwa ra Rixaka, leri nga simekiwangiki eka nchumu lowu nga tiyangiki kambe eka Matimba ya Vaaki va Miganga. Nhlangano wa Batho Pele wu fanele ku va wa Fambiselo ra Vanhu va Vutshila, ku hlanganisa lava akaka, lava dyondzisaka, lava sirhelelaka ni lava horisaka. Ku fanele ku va vumbhoni bya leswaku Afrika Dzonga a ri tiviwi hi mhaka ya mfumo wa rona; Afrika Dzonga ri tiviwa hi Vanhu va rona lava Hlelekeke. Switshembiso swa vumbiwa bya hina swi ta hetiseka hi ku tirhisa mavandla ya vanhu lama nga ni matimba; hikuva vanhu hi vona va nga xihlovo xa Matimba.

SIYAZENZELA, VURHONGA LEBYI NGA PAPALATEKIKI

Leri ri fanele ri ri rungula ra hina ra Xiheri eka Matimu. Nkarhi wo rindza wu herile; mafambiselo ya khale ma hohloka hikwalaho ka swihoxo swa wona, lowu i nkarhi wa Munyama swinene eka Mfumo. A hi fanelanga hi chava munyama lowu, hikuva hi hina lava lumekaka ndzilo wa misava leyintshwa. Hi fanele hi tinyiketela eka Siyazenzela, ku nga ri ndlela leyi hi yi hlawulaka ntsena, kambe hikwalaho ka leswi Vumundzuku bya hina byi titshegeke ha swona. Ku 'tiendlela hi hexe' swi vula ku tlhela hi kuma xindzhuti xa hina ni ku tifuma eka vanhu lava nga ni matimba lava a va khoma vanhu lava tolovelekeke tanihi tinhlayo, vakomberi, vavhoti kumbe vahlaseriwa ematshan'weni yo va khoma tanihi vanhu lava nga ni vuswikoti. A ha ha ri vanhu lava khondlaka mavoko, hi rindzela leswaku van'wana va tlhantlha swiphiko swa hina. Hi fanele hi va vanhu lava nga ni Vuswikoti ni lava Tiyimelaka. A hi fanelanga hi kombela mpfumelelo wo hanya, wo humelela kumbe wo rhangela.

Eka mutivi un'wana ni un'wana wa swa vuthekiniki, manana un'wana ni un'wana, mutirhi un'wana ni un'wana ni muntshwa un'wana ni un'wana; sweswi i nkarhi wo tshika ku titshega hi van'wana. Teka vutshila bya wena, switirho swa wena ni ntshembo wa wena, u swi yisa eka Nhlango wa Vaaki. Misava ya khale a yi akiwe hi ku titsongahata ni ku rindza ka hina; misava leyintshwa yi ta akiwa hi Vanhu lava Tirhisana leswaku va Tlhantlha Swiphiko ni ku vumba Vumundzuku bya vona. Nkarhi wa ku 'Titshega hi Van'wana' wu hundzile, nkarhi wa vanhu lava tirhaka swin'we wu sungurile.

XITSEMBISO XO TEKA GOZA

Tanihi rixaka hi fike emahambaneni ya tindela, hi fanele hi hlawula exikarhi ka vumundzuku lebyi nga ni ku hohloka ni vumundzuku lebyi nga ni ku pfuxetiwa. Lowu i nkarhi wo hetelela! Hi nga ha tikuma hi lawuriwaka hi matiko mambe, hi ri vanhu lava sikaka hi ndlala, lava fumiwaka hi voko ra nsimbi, hi varhangeri lava nga riki na vuswikoti kumbe lava nga ni vukungudzwana, hinkwaswo swi ri karhi swi humelela ehansi ka vulawuri lebyi yaka emahlweni bya matiko mambe. Kumbe hi nga fikelela 'norho wa ku ntshunxeka' wa vakokwana wa hina, lowu sekeriweke eka Ndzingano, Ubuntu, Ku Tiyimisela, Xiendlo xa Vaaki, ni Vun'we bya Vantima Hinkwavo.

Se ku hundze nkarhi wo leha hi ri karhi hi bula ni ku kambisisa swiphiko swa hina, eka minongonoko ya xiya-ni-moya, minongonoko ya thelevhixini, tinkulumo leti rhekhodiwaka hi ku tirhisa inthanete, tinhlengeletano ni minjhekanjhekisano leyi nga heriki, kambe ntirho wa xiviri i ku tlhantlha swiphiko ha xin'we-xin'we, dyondzo hi nkarhi wun'we, ni ndhawu yin'we ya vuhumelerisi hi nkarhi wun'we. Nkarhi wo n'unun'uta wu herile! Nkarhi wo Teka Goza wu fikile, naswona wu fanele ku sungula hi ku hatlisa sweswi!

Hi ku pfumala vutianakanyi, xivindzi na vutshembeki, hi fanele ku aka vumundzuku byo antswa lebyi kunguhatiweke hi vakokwana wa hina ni ku tiyisisa leswaku nawu wa hina wa xidemokirasi wa vumbiwa, lowu nga wun'wana wa mimbuyelo ya hina leyikulu, wa tiyisela no humelela! Misinya leyi ya milawu i xitiviso xa hina xa le rivaleni eka mfumo lowu tsandzekaka. Hi nga lan'wi. Hi nga tshuki hi tlhenthela endzhaku. Nguva ya Xitukulwana xa Siyazenzela yi fikile! VASEKETERI VA NTSHUNXEKO! Eka vanhu hinkwavo va Afrika Dzonga, a hi tekeni minsinya ya nawu leyi hi yi yisa emakaya ya hina, eswitarateni, emintirhweni ni le tindhawini ta vugandzeri. A hi vulavuleni, hi hlela ni ku aka vandla ra nkarhi wa hina, Batho Pele: Hi Rhangisa Vanhu hi ri karhi hi ya eMahlweni swin'we!